

SADRŽAJ

Predgovor	7
-----------------	---

NJEGOŠ I ITALIJANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Njegoševo poznavanje italijanskog jezika	13
Italijanski naslovi Njegoševe biblioteke	22
Dva pjesnika – Njegoš i Dante.....	51

NJEGOŠEVO POZNAVANJE ITALIJANSKE KULTURE I NJENI ODJECI U NJEGOVOM DJELU

Trst – raskrsnica Njegoševih puteva.....	61
Venecija – slika „ničtožnosti ljudske”	73
Italijanski jug – posljednje Njegoševo putovanje	100

NJEGOŠ U ITALIJANSKOM PUTOPISU

Trščanski botaničar o Njegošu i Crnoj Gori	123
--	-----

NJEGOŠ NA ITALIJANSKOM JEZIKU

Prvi prevodi Njegoševih stihova na italijanski jezik	143
Prevodi i prilozi Jakova Ćudine.....	155
Odjeci Njegoševe smrti.....	169
Prevodi i napisi do kraja XIX vijeka	177
Prvi prevod između dva svjetska rata.....	194
<i>Gorski vijenac</i> u prevodu Umberta Urbanija	197
<i>Gorski vijenac</i> u prevodu Petra Kasandrića	205
Noviji prevodi Njegoševe poezije.....	217

Preводи <i>Luče mikrokozma</i>	218
Italijanski slavisti o Njegošu.	232
NJEGOŠ U MISTIFIKACIJAMA ITALIJANSKIH ROMANTIČARA	
Crnogorske teme italijanskih romantičara	251
Đenerinijev pseudoputopisni roman	254
Dal Ongarova pseudocrnogorska priča	263
NJEGOŠ I TOMAZEJO	
Pregled proučavanja odnosa Njegoša i Tomazea.	275
Njegoš o Tomazeu	288
Tomazeo o Crnogorcima do susreta s Njegošem	304
Dva susreta dvojice velikana	331
Tomazeo o Njegošu poslije smrti crnogorskog vladike	360
NJEGOŠ I ITALIJANSKA KULTURA – Opšti osvrt	
NJEGOŠ E LA CULTURA ITALIANA – Riassunto	373
NJEGOŠ AND ITALIAN CULTURE – Summary	383
BIBLIOGRAFIJA	
IMENSKI REGISTAR	403
439	

PREDGOVOR

Ova knjiga napisana je s namjerom da objedini sve identifikovane *italijanske teme* koje se dovode u vezu s crnogorskim vladikom i pjesnikom Petrom II Petrovićem Njegošem. Hronološki vrlo razuđena i raznovrsna građa tog tematskog korpusa nije nikad sistematski i sveobuhvatno istražena. Na početku mog skoro trodecenijskog bavljenja ovim temama polazište su mi bili raznovrsni radovi o različitim aspektima interjadranskih književnih i kulturnih veza italijanskog slaviste Artura Kronije i hrvatskog italijaniste Mata Zorića, u kojima su saopšteni i brojni podsticajni podaci u vezi s Crnom Gorom i Crnogorcima, iako većinom na nivou uzgrednih pomena i osvrtu, koje je bilo neophodno provjeriti, ispraviti ili dopuniti. Na *italijanske teme* koje se odnose na Njegoša objavila sam tridesetak radova i dvije knjige (*Njegoš i Trst, italijanski pisci i putopisci o vladici-pjesniku*, Podgorica, CID, 2000; *Njegoš i Italija*, Podgorica, ICJK, 2014). Rezultati tih prethodnih istraživanja dijelom su uključeni u ovu knjigu, dok je poglavlje o Njegošu i Tomazeu napisano na osnovu novih istraživanja, zahvaljujući kojima su dopunjena ili izmijenjena i saznanja koja se odnose na neke ranije objavljene tematske jedinice.

Studija je sačinjena iz tri komplementarne tematske cjeline. Prva se odnosi na Njegoševo poznavanje italijanskog jezika, na italijansku lektiru sačuvanu u njegovoj ličnoj biblioteci na Cetinju, kao i na pitanje mogućeg uticaja Danteove *Božanstvene komedije* na *Luču mikrokozma*. Tu se govori i o Njegoševim dužim i kraćim posjetama raznim krajevima Italije, uzimajući u obzir njene današnje granice. Razmatraju se Njegoševi sastavi tzv. italijanske inspiracije, u stihu i u prozi, odnosno različiti pomeni, odlomci i epizode iz Njegoševih najznačajnijih djela, pjesme, pisma i zapisi iz njegove *Bilježnice*, tematski ili po mjestu nastanka vezani ne samo za djelove Apeninskog poluostrva koje je crnogorski vladika posjetio, a koji su u njegovo doba pripadali Papskoj državi ili su bili pod vlašću Habzburgovaca i Burbonaca, nego i za kulturno nasljeđe nekadašnje Mletačke republike, pa i antičkog Rima.

Druga tematska cjelina posvećena je različitim vidovima recepcije Njegoševog lika i djela u literaturi na italijanskom jeziku u razdoblju koje obuhvata preko sto osamdeset godina. U prvom redu riječ je o italijanskim prevodima Njegoševog pjesničkog djela, počev od prvih verzija nastalih tridesetih godina XIX vijeka, do najnovijih, koje su se pojavile u prvim decenijama XXI stoljeća. Govori se i o prevodiocima, kao i o potonjoj sudbini nekih od njihovih prevoda Njegoša. U fokusu moje pažnje jeste *prevođenje* Njegoševe poezije na italijanski jezik, sagledano kao proces koji obuhvata razumijevanje šireg kulturološkog konteksta u kome ti prevodi nastaju i žive do danas. U znatno manjoj mjeri, uglavnom deskriptivno, govori se o samom *prevodu*, kao rezultatu toga procesa, s obzirom na to da je lingvistička analiza prevoda predmet izučavanja posebne naučne discipline. Razmatraju se potom i raznovrsni napisi na italijanskom jeziku, posvećeni ne samo Njegoševom pjesničkom djelu nego i životu i ukupnom radu crnogorskog pjesnika i državnika, barem kad su u pitanju prilozi iz XIX vijeka, dok se u XX vijeku prati uglavnom riječ italijanske slavistike o Njegošu. U okviru ove cjeline razmatra se i italijanski putopis, u kome je Njegoš prikazan kao stvarna, istorijska ličnost, ali i beletrističke mistifikacije italijanskih romantičara, u kojima je vladika prisutan kao književni lik.

U trećoj tematskoj cjelini govori se o jednoj od najintragantnijih, ali i najmanje rastumačenih tema iz problematike kojom se bavi ova studija. Riječ je o poznanstvu i razvoju odnosa crnogorskog vladike i pjesnika s Nikolom Tomazeom, italijanskim književnikom i filologom dalmatinskog porijekla, slavnom ličnošću italijanskog risordimenta, koji je, kao jedan od rijetkih savremenika, o Njegošu negativno pisao. Dat je pregled razmatranja ove teme od strane nekoliko autora koji su se odnosom Njegoša i slavnog Dalmatinca prethodno bavili. Posebno se govori o Njegoševoj pisanoj zaostavštini koja se odnosi na Tomazea. Ona je, pokazalo se, svakako mnogo skromnijeg obima u poređenju s pomenima i dužim ili kraćim zapisima o Njegošu i Crnoj Gori u korpusu Tomazeovih raznovrsnih spisa koji su nastajali za života i poslije smrti crnogorskog vladike, na italijanskom i na „ilirskom” jeziku, u neposrednoj komunikaciji, ali i raznim drugim, nekad i uzgrednim povodima.

Namjera mi je bila da razmotrim i što sveobuhvatnije kontekstualizujem Njegoševe dodire s jednom velikom i drevnom evropskom kulturom, kao što je italijanska, i da crnogorskog vladiku i pjesnika situiram u manje proučavani jadranski i mediteranski kontekst, kome je on suštinski pripadao i na koji je bio najviše, neposredno i neprekidno upućen i u ličnom životu i u vladarskom djelovanju. Uvjeren sam da to utire put svestranijem i temeljnijem upozna-

vanju Njegoševog intelektualnog profila, odnosno njegovog životnog, a prije svega duhovnog iskustva, koje se ogleda kako u pjesničkom radu tako i u državničkom djelovanju jedne od najznačajnijih ličnosti crnogorske književnosti i istorije. Njegoševa ukupna aktivnost morala je biti, u većoj ili manjoj mjeri, pod uticajem njegovih raznovrsnih dodira sa stranim svijetom, drukčijim od njegovog crnogorskog. A saznajni horizont Njegoševog pjesništva morao je apsorbovati manje ili više vidljive odjeke njegovog iskustvenog i knjiškog poznavanja stranih kultura, pa tako i italijanske.

Petar II Petrović Njegoš – crnogorski pjesnik, vladar, vladika – u italijanskoj kulturi i književnosti prisutan je kao cijenjeni predstavnik „ilirskog”, slovenskog ili južnoslovenskog svijeta u XIX, a jugoslovenske, srpskohrvatske ili srpske književnosti u XX vijeku. Uglavnom samo za života bio je situiran u svoj ishodišni, crnogorski kontekst, iz koga suštinski izrastaju i njegova jedinstvena ličnost i njegovo izuzetno djelo. Razlozi za to izlaze iz tematskog okvira ove studije i svakako ih ne treba tražiti u Italiji.

Dugotrajno istraživanje, čiji je finalni rezultat – pored prethodno pomenutih monografskih izdanja i radova navedenih u popisu literature – ova knjiga, odvijalo se neposredno u bibliotečkim i univerzitetskim ustanovama u raznim italijanskim i južnoslovenskim centrima, a do znatnog dijela neophodne građe i literature došla sam uz svesrdnu pomoć kolega i prijatelja iz Trsta, Rima, Torina, Barija, Zagreba, Zadra, Beograda, Novog Sada itd. Istraživanje je podrazumijevalo i pregled odgovarajućih fondova Nacionalne biblioteke Crne Gore i Njegoševog muzeja na Cetinju, kao i biblioteka Filozofskog fakulteta u Nikšiću i Istorijskog instituta u Podgorici. Prilika je da se svima koji su pomogli i podržali moj rad na istraživanju veza Petra II Petrovića Njegoša i italijanske kulture još jednom najsrdacnije zahvalim.

Podgorica, april 2021.